

Дика С. А.,

аспірант кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5673-5469>

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. Стаття присвячена особливостям доказування привласнення культурної спадщини в умовах міжнародного збройного конфлікту. Обґрунтовано, що специфіка доказування цієї категорії воєнних злочинів зумовлена необхідністю встановлення не лише факту вилучення чи переходу культурної цінності під контроль держави-окупанта, а й правової спрямованості відповідних дій, їх протиправності та умислу на остаточне позбавлення законного власника контролю над об'єктом і його інтеграцію до правового, інституційного чи культурного простору держави-окупанта. Проаналізовано значення бланкетної конструкції статті 438 Кримінального кодексу України для формування кола обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, з урахуванням положень Гаазького положення 1907 року, Гаазької конвенції 1954 року, Римського статуту Міжнародного кримінального суду та звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Розкрито зміст поняття *appropriation* у міжнародному кримінальному праві та показано його значення для побудови доказової моделі у кримінальному провадженні. Обґрунтовано, що привласнення культурної спадщини може здійснюватися не лише шляхом фізичного вилучення майна, а й через встановлення фактичного або юридичного контролю над ним, зокрема шляхом націоналізації, перереєстрації, зміни правового статусу, адміністративного підпорядкування та інтеграції об'єкта до культурного простору держави-окупанта. Виокремлено три форми привласнення культурної спадщини та визначено характерні для кожної з них групи доказової інформації. Показано, що від форми привласнення залежить спрямованість доказування: від встановлення обставин фактичного заволодіння рухомою культурною цінністю та її подальшого переміщення до дослідження нормативних і адміністративних рішень, якими оформлюється юридичне включення нерухомого об'єкта до системи держави-окупанта.

Сформульовано критерій розмежування правомірних охоронних заходів та незаконного привласнення культурних цінностей і визначено особливості доведення умислу на привласнення. Аргументовано, що такий умисел встановлюється на підставі сукупності відомостей про послідовність нормативних, адміністративних і фактичних дій, а не лише окремого рішення чи факту фізичного переміщення об'єкта. Систематизовано основні джерела доказової інформації, до яких віднесено нормативні та адміністративні акти окупаційної влади, реєстраційні записи, музейну документацію, документи про переміщення й фінансування, публічні заяви посадових осіб, матеріали супутникового моніторингу та відкритих джерел. Окрему увагу приділено персоніфікації протиправних дій та встановленню осіб, які ініціювали, підготували, погодили, санкціонували або

забезпечували виконання відповідних рішень, їх службових повноважень, підпорядкованості та обізнаності щодо характеру і наслідків таких дій. Визначено процесуальне значення моменту закінчення привласнення для встановлення часових меж доказування та кола причетних осіб. Обґрунтовано, що подальше повернення культурної цінності або деокупація території не усувають факту вже завершеного привласнення, проте змінюють умови його подальшого доказування та реституції.

Ключові слова: культурна спадщина, культурні цінності, доказування, кримінальне провадження, воєнні злочини, привласнення, *appropriation*, міжнародний збройний конфлікт, окупована територія.

Постановка проблеми. Збройна агресія Російської Федерації проти України оголила вразливість культурного простору, наслідки посягань на який за своїм характером виходять далеко за межі звичної супутньої шкоди. Станом на 01 липня 2026 року ЮНЕСКО офіційно верифікувала пошкодження або руйнування 540 об'єктів культурної спадщини, серед яких релігійні споруди, історичні й художні будівлі, музеї, бібліотеки, пам'ятники та археологічні комплекси [11]. Дані Міністерства культури України ще масштабніші: пошкоджено або знищено понад 1949 пам'яток культурної спадщини та 2576 об'єктів культурної інфраструктури [9], причому реальні втрати на тимчасово окупованих територіях лишаються прихованими від української фіксації. Проте оптика, зосереджена винятково на масштабі фізичних руйнувань, не вичерпує проблеми.

Поряд із прямим знищенням спостерігається інший, менш помітний, але не менш руйнівний феномен – привласнення культурної спадщини. Йдеться про перереєстрацію об'єктів, віднесення їх до власного культурного фонду, незаконне переміщення колекцій, псевдореставрацію та поступову зміну культурної ідентичності пам'яток. На окупованих територіях зафіксовано систематичні злочини: пограбування музеїв, несанкціоновані археологічні розкопки та вивезення предметів за межі країни [13]. Особливість таких діянь полягає в тому, що термін “*appropriation*” у міжнародному праві значно ширший за звичайну крадіжку, а тому для кримінального провадження така відмінність має не лише кваліфікаційне, а й безпосереднє доказове значення, оскільки від розуміння змісту привласнення залежить коло обставин, які підлягають встановленню, вибір джерел доказової інформації та способів її процесуального закріплення.

Дослідницька оптика має бути зосереджена не лише на масштабах фіксованих руйнувань, а й на механізмах, що дозволяють перетворити масив фактичних даних на сукупність дока-

зів, придатних для встановлення складу воєнного злочину, а сам злочин – на основу подальшого реституційного провадження. Основною кримінально-правовою нормою національного законодавства, що передбачає відповідальність за розграбування культурних цінностей на окупованій території, залишається стаття 438 Кримінального кодексу України, можливості якої, утім, обмежені сферою застосування та бланкетним характером диспозиції [4; 10].

Стан дослідження. Наукова розробка теми відбувається у двох мало перетинаних площинах. Перша об'єднує кримінально-правові студії кваліфікації порушень законів і звичаїв війни. А. А. Вознюк та І. В. Жук розглянули безпосередні об'єкти, предмети та потерпілих від злочину, передбаченого статтею 438 КК України, у контексті посягань на національні цінності, відзначивши розбіжність між національною та міжнародною термінологією [1]. В. О. Шульга присвятила окрему публікацію проблемам повернення культурних цінностей під час збройних конфліктів та правовим перешкодам реституції [13]. Друга площина – доктринальне опрацювання процесуальних і міжнародно-правових питань. О. М. Дроздов та В. В. Ковтун опрацювали проблематику міжнародного співробітництва за Люблянсько-Гаазькою конвенцією [3]. Колектив у складі І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, В. Г. Завтура та О. В. Дроздової концептуалізував позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні [2]. Емпіричну базу формують звіти ЮНЕСКО [11], дані Міністерства культури [9], матеріали правозахисних організацій та аналітичних центрів [4; 7; 14]. Поза увагою досліджень значною мірою залишається кримінально-процесуальна модель доказування привласнення культурної спадщини, яка б поєднувала юридичні ознаки відповідного воєнного злочину з конкретними обставинами, що підлягають встановленню, джерелами доказової інформації та способами їх процесуального закріплення. Саме формуванню такої моделі, з урахуванням подальших реституційних перспектив, присвячене це дослідження.

Мета статті полягає у формуванні кримінально-процесуальної моделі доказування привласнення культурної спадщини в умовах міжнародного збройного конфлікту шляхом визначення юридично значущих обставин такого діяння, систематизації джерел доказової інформації та способів доведення фактичного й юридичного контролю, протиправності привласнення та умислу на інтеграцію культурного об'єкта до системи держави-окупанта.

Виклад основного матеріалу. Кваліфікація привласнення культурної спадщини спирається на бланкетну конструкцію статті 438 Кримінального кодексу України, яка криміналізує застосування заборонених засобів ведення війни та інші по-

рушення законів і звичаїв війни, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [10]. Законодавець свідомо відмовився від казуїстичного переліку діянь, відслідавши правозастосовця до всього корпусу міжнародного гуманітарного права; саме така техніка дозволяє наповнювати національну норму змістом IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 року (далі – Гаазьке положення 1907 року), Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 14.05.1954 (далі – Гаазька конвенція 1954 року), Женевських конвенцій, Римського статуту та норм звичаєвого права [1; 4]. Бланкетність водночас породжує практичну ваду: ефективність переслідування прямо залежить від повноти реконструкції змісту відповідної міжнародно-правової заборони стосовно конкретного діяння.

Зміст бланкетної диспозиції розкривається через дворівневу систему джерел. Договірний рівень утворюють ратифіковані Україною конвенції та Римський статут, положення якого ще до завершення процедури ратифікації використовувалися як орієнтир тлумачення, позаяк відображали усталені звичаєві норми. Звичаєвий рівень не потребує ратифікації та є обов'язковим для всіх держав: він забороняє грабіж, незаконне привласнення, знищення й пошкодження культурних цінностей, а також їх вивезення з окупованої території й покладає на окупанта обов'язок повернути незаконно вивезені об'єкти компетентній владі окупованої держави [7]. Гаазьке положення 1907 року прямо забороняє конфіскацію приватної власності та грабіж, а Конвенція 1954 року зобов'язує сторони припинити будь-яку форму крадіжки, грабежу чи незаконного присвоєння культурних цінностей та утримуватися від їх реквізиції [19].

Системне прочитання охоронних і заборонних норм дає підставу для висновку, що визначає всю подальшу аргументацію: окупаційна влада не набуває права розпорядження культурною спадщиною, а несе обов'язок її зберігати, тож перевищення межі між зберіганням і розпорядженням утворює протиправне діяння. Узагальнене співвідношення джерел кваліфікації за статтею 438 КК України наведено в таблиці 1.

Водночас для кримінального провадження визначення змісту *appropriation* має прикладне значення: кожна юридична ознака цього діяння трансформується у відповідну групу обставин, які сторона обвинувачення повинна встановити та підтвердити належними і допустимими доказами. Тому аналіз поняття привласнення у цій статті використовується не як самоціль кримінально-правової кваліфікації, а як основа для побудови подальшої доказової моделі.

Теоретичним ядром кваліфікації є зміст поняття *appropriation*. У міжнародному кримінальному праві воно не

Таблиця 1

Нормативні джерела кваліфікації привласнення культурної спадщини за статтею 438 КК України

Джерело	Ключова норма	Значення для кваліфікації
Гаазьке положення 1907 р.	Заборона грабежу та конфіскації приватної власності (ст. 23, 28, 46, 47, 56)	Базова заборона присвоєння майна на окупованій території
Гаазька конвенція 1954 р.	Обов'язок припинити крадіжку, грабіж і незаконне присвоєння (ст. 4)	Спеціальний захист культурних цінностей як окремої категорії
Звичаєве МГП	Норми 38–41: заборона привласнення та вивезення, обов'язок повернення	Обов'язковість незалежно від ратифікації
Римський статут	Воєнний злочин у формі привласнення майна (ст. 8(2)(a)(iv), 8(2)(b)(xiii))	Джерело тлумачення складу за статтею 438 КК

Джерело: складено автором на основі [1; 17; 19]

зводиться до theft: якщо крадіжка описує таємне заволодіння рухомою річчю, то привласнення є радше станом, що настає після переходу майна під контроль суб'єкта, та охоплює будь-яке перебирання на себе правомочностей власника щодо чужого об'єкта. Релевантною є не стільки форма заволодіння, скільки його юридичний результат, а тому привласнення може бути вчинене не лише фізичним вилученням, а й суто адміністративними чи нормативними діями, що створюють видимість законного титулу. Стосовно нерухомості позбавлення власника досягається поєднанням юридичних і фактичних дій, які унеможливають його повторне володіння [17]. Перенесення підходу у площину воєнної окупації веде до проміжного висновку: будь-які правові, адміністративні чи фактичні дії окупанта, спрямовані на остаточне позбавлення законних власників їхнього майна, відповідатимуть поняттю привласнення незалежно від обраного способу.

Протиправності привласнення надає не сам факт переходу контролю, а відсутність законної підстави для нього. Міжнародне гуманітарне право допускає обмежене коло правомірних форм впливу на майно противника. Здобуття воєнних трофеїв стосується рухомого державного майна, придатного для військових операцій; захоплення передбачає тимчасове вилучення приватного майна для потреб операцій із подальшим поверненням або компенсацією; реквізиція є оплатним використанням майна чи послуг, пропорційним ресурсам території. Поза переліченими підставами вилучення майна стає незаконним. Законність залежить і від виду майна: за Гаазьким положенням 1907 року нерухоме державне майно не підлягає конфіскації, оскільки окупант є лише його розпорядником і користувачем за моделлю узуфрукту (ст. 55) [19]; рухоме державне майно може вилучатися тільки за придатності для військових операцій (ст. 53); приватне майно конфіскації не підлягає (ст. 46, 47). Рухоме культурне спадщина користується захистом від привласнення й реквізиції незалежно від форми власності на неї та не може розглядатися як майно, допустиме для конфіскації чи воєнних дій [17].

Викладений підхід має самостійне доказове значення. Націоналізація українських культурних цінностей російським законодавчим чи адміністративним актом та їх перереєстрація як «російської культурної спадщини» самі собою засвідчують незаконне привласнення за нормами гуманітарного права, позаяк спрямовані на остаточне позбавлення Української держави та приватних осіб належних їм об'єктів. Докази переміщення, пошкодження, продажу чи передання в оренду здатні посилити обвинувачення, проте не є обов'язковою передумовою його доведення. Вирішальним залишається питання факту: чи вжила окупаційна влада заходів, спрямованих на навмисне й остаточне позбавлення власника контролю над культурною цінністю. Стверднн відповідь дає підставу констатувати закінчене привласнення ще до будь-яких маніпуляцій із матеріальним носієм.

Форми привласнення культурної спадщини

Привласнення культурної спадщини виявляється у трьох відносно самостійних масивах протиправної поведінки, розмежування яких має не лише теоретичне, а й прикладне доказове значення, позаяк кожен масив потребує власного набору доказів. Міжнародна судова практика визнає широкий діапазон форм: від поодиноких актів мародерства окремих військовослужбовців до організованого широкомасштабного захоплення майна в межах систематичної експлуатації окупованої території [17].

Перший масив, індивідуальне викрадення рухомих цінностей, потребує розмежування theft, pillage та appropriation.

Ключовим є питання, коли дії військовослужбовця становлять мародерство, а коли стають складником державної політики. Відмежувальними ознаками виступають системність діянь, їх зв'язок із окупаційною адміністрацією, подальший рух предметів, долучення їх до музейних фондів та державний контроль над процесом. Перехід від спорадичного мародерства до інституційного організованого вилучення засвідчує не загальнокримінальний, а міжнародно-злочинний характер посягання.

Другий масив, переміщення культурних цінностей, порушує питання розмежування lawful protection та appropriation. Правомірними залишаються консервація, охорона й тимчасове переміщення задля підтримання стану об'єкта. Неправомірними стають зміна власника, долучення до власного фонду, перереєстрація, зміна культурної належності, визнання об'єкта «надбанням народу РФ», внесення до російських реєстрів та зміна юрисдикції музеїв. Центральною є не сама релокація, а дії, що виявляють намір інтегрувати об'єкт у власний національний культурний простір. Показовим є вивезення колекції Херсонського художнього музею разом із журналами обліку експонатів, що мало позбавити установу доказів належності предметів [6].

Третій масив, апропріація нерухомої культурної спадщини, відбувається без фізичного викрадення: через нормативне включення, зміну статусу й історичного наративу, перереєстрацію, надання «федерального значення», зміну адміністративного підпорядкування та псевдореставрацію, що руйнує автентичність. Класичним прикладом є Національний заповідник «Херсонес Таврійський»: розпорядженням уряду РФ від 3 жовтня 2015 року його внесено як «федеральну власність» до російського реєстру об'єктів культурної спадщини, а указом президента РФ від 5 грудня 2015 року – до «особливо цінних об'єктів культурної спадщини народів РФ», тоді як ЮНЕСКО не визнала російської юрисдикції щодо пам'ятки [12]. Аналогічного втручання зазнав Бахчисарайський палац, реставрація якого фактично спотворює кримськотатарську ідентичність об'єкта [6].

Наведена класифікація має безпосереднє процесуальне значення, оскільки кожна форма привласнення формує власну доказову конфігурацію. Для індивідуального вилучення визначальними є обставини фактичного заволодіння, особа виконавця та подальша доля предмета; для організованого переміщення музейних фондів – документи про підготовку й здійснення перевезення, підпорядкованість його учасників, місце подальшого зберігання та зміни в музейному обліку; для нормативної апропріації нерухомої спадщини – законодавчі й адміністративні акти, реєстраційні записи, зміна правового статусу, підпорядкування та офіційного історико-культурного наративу.

Межі допустимої діяльності держави-окупанта

Юридична межа дозволеного пролягає між обов'язком зберігати та заборобою привласнювати. Окупант не лише вправі, а й зобов'язаний охороняти культурну спадщину окупованої території: утримуватися від нападів на неї, забезпечувати захист від крадіжки, грабежу та вандалізму, запобігати незаконним розкопкам і вивезенню, а в разі тимчасового переміщення об'єкта задля збереження – повернути його до місця походження після припинення воєнних дій. Тривалість окупації не послаблює, а посилює зазначені зобов'язання, позаяк саме за тривалого контролю зростає ризик руйнування, привласнення та стирання культурної ідентичності населення [19].

Доктринальним стрижнем обмежень є передбачена статтею 55 Гаазького положення 1907 року констатція, за

якою окупант визнається лише розпорядником і користувачем (administrator and usufructuary) публічного майна. Узурпукт за своєю природою виключає право розпорядження субстанцією речі, зобов'язуючи користувача зберігати її сутність незмінною. Перенесена у сферу культурної спадщини, конструкція означає, що окупаційна адміністрація вправі здійснювати поточне управління та невідкладні охоронні заходи, проте позбавлена будь-якого повноваження змінювати правовий статус, належність чи культурну ідентичність об'єкта. Таким чином, узурпукт не створює нового речового права, а лише тимчасово визначає межі допустимого користування майном без переходу права власності. Управління є дозволенним, розпорядження залишається забороненим.

З принципу тимчасовості окупації впливає заборона перетворювати фактичний контроль на правовий титул. Окупація не є способом набуття суверенітету, а тривалий її характер не легітимізує дій, що суперечать міжнародному праву, відповідно до засади *ex injuria jus non oritur*. Включення української пам'ятки до «культурної спадщини народів РФ», поширення на неї національного режиму охорони та надання їй «федерального значення» становлять не охоронний, а титульний акт, позаяк мають на меті не збереження об'єкта, а юридичне закріплення його належності окупантові. Саме тут пролягає якісна відмінність привласнення від пошкодження чи знищення: перше посягає на належність і самотождність об'єкта, друге – лише на його матеріальну цілісність.

У доказовому вимірі основна складність полягає не у фіксації самої дії окупаційної влади, яка нерідко документується офіційними актами, а у встановленні її правової спрямованості: чи була вона вчинена з метою тимчасового збереження об'єкта, чи становила елемент його остаточного присвоєння. Саме тому доказування має охоплювати як об'єктивну послідовність адміністративних і фактичних дій, так і відомості, що дозволяють встановити умисел осіб, які їх ініціювали, санкціонували або реалізували.

Викладене дозволяє сформулювати критерій (тест) розмежування охоронних заходів і привласнення: визначальним є не сам факт втручання окупаційної влади у сферу культурних цінностей чи переміщення об'єкта, а наявність дій, спрямованих на остаточне позбавлення законного власника контролю та на інтеграцію об'єкта до правового, інституційного чи культурного простору держави-окупанта. Запропонований тест поєднує об'єктивний і суб'єктивний складники. Об'єктивно про привласнення свідчать перереєстрація об'єкта, зміна його юрисдикційної належності, надання йому статусу у внутрішній системі охорони окупанта, заміна історичного наративу та псевдореставрація, що змінює автентичність. Суб'єктивно потрібен умисел, який охоплює не лише усвідомлення вилучення об'єкта з-під контролю законного власника, а й мету закріпити його як власне культурне надбання. За відсутності відповідної спрямованості навіть фізичне переміщення цінності залишається в межах правомірної охорони, а за її наявності навіть суто документальна дія, що не торкається матеріального носія, утворює закінчене привласнення.

Поза межами дозволеного перебувають, відповідно, будь-які дії, якими окупант змінює належність об'єкта, долучає його до власного культурного фонду, привласнює пов'язаний із ним історичний наратив або набуває щодо спадщини суверенних прав. Перелічене не належить до управління й охорони, а стано-

вить акт присвоєння, що тягне відповідальність за статтею 438 КК України у поєднанні з нормами гуманітарного права.

Запропонований критерій розмежування дозволяє кваліфікувати привласнення культурної спадщини не за фактом фізичного вилучення об'єкта, а за спрямованістю дій окупаційної влади на його остаточну інтеграцію до власного правового та культурного простору.

Проблеми доказування

Доказування привласнення спирається на сукупність джерел, серед яких чільне місце посідають акти й розпорядження самої окупаційної влади: рішення про націоналізацію, документи про фінансування, державні реєстри, музейні каталоги, накази про зміну підпорядкування, реставраційну документацію, публічні заяви посадових осіб та відомості про перевезення. Особливість предмета доказування полягає в тому, що ключові докази нерідко створює сам суб'єкт злочину, надаючи протиправним діям форму офіційних актів. Для доведення умислу на привласнення значення мають не ізольовані дії, а їх сукупність: нормативна перереєстрація об'єкта, зміна підпорядкування установи, включення до державного реєстру окупанта, зміна музейної документації, публічне позиціонування об'єкта як частини культурної спадщини держави-окупанта. Саме така послідовність дій дозволяє відмежувати охоронну діяльність від наміру остаточної інтегрувати об'єкт у систему управління культурної спадщини держави-окупанта. У межах міжнародного збройного конфлікту обов'язковими ознаками окремих проявів порушення законів і звичаїв війни є наявність предмета злочину та потерпілих, що встановлюються тлумаченням статті 438 КК України й норм гуманітарного права [1]. Стандарт доказування визначається через позитивні зобов'язання держави забезпечити ефективне розслідування, сформульовані у практиці Європейського суду з прав людини [2].

Окремим елементом доказової моделі є персоніфікація дій, оскільки встановлення факту нормативного чи адміністративного привласнення на рівні державної політики саме по собі не вирішує питання індивідуальної кримінальної відповідальності. Орган досудового розслідування має встановити осіб, які ініціювали, підготували, погодили, підписали та забезпечили виконання відповідних рішень, їх службові повноваження, характер підпорядкованості та усвідомлення наслідків таких дій. У цьому контексті доказове значення мають не лише фінальні нормативні акти, а й проекти документів, службові листування, протоколи засідань, документи про фінансування та фактичне виконання прийнятих рішень.

Окрему роль відіграють відкриті джерела інформації. Аналіз супутникових знімків у співпраці ЮНЕСКО з ЮНОСАТ дає змогу підтверджувати інтенсивність та обсяг пошкоджень [11]. Технології OSINT дозволяють фіксувати події майже в реальному часі, аналізувати цифрові сліди й ідентифікувати причетних осіб навіть без фізичного доступу до території, проте процесуальне закріплення таких даних ускладнене тим, що національне законодавство досі не містить визначення понять «OSINT» та «електронні докази» [8]. Належна фіксація, верифікація й систематизація цифрових матеріалів є передумовою їх допустимості [14]. Поряд з цим, відкриті джерела у цій категорії проваджень виконують переважно пошукову, орієнтуючу та підтверджувальну функцію і мають оцінюватися у сукупності з офіційними документами, показаннями, матеріалами міжнародного співробітництва та іншими доказами.

Принципове значення для кваліфікації має момент закінчення складу злочину. Привласнення слід вважати завершеним з моменту встановлення фактичного або юридичного контролю над об'єктом у супереч нормам міжнародного гуманітарного права, а отже, навіть подальше повернення цінності не усуває вчиненого діяння та впливає лише на обсяг відшкодування. Перенесена у площину культурної спадщини, конструкція означає, що перереєстрація українського об'єкта чи внесення його до російських реєстрів утворюють закінчений склад незалежно від подальшої долі пам'ятки. Висновок узгоджується з підходом міжнародних судів, які пов'язують момент привласнення з фактичним переходом контролю, а не з настанням остаточних майнових наслідків [17]. Для досудового розслідування визначення цього моменту має практичне значення, оскільки впливає на формування часових меж доказування, встановлення кола причетних осіб та оцінку подальших дій із переміщення, використання чи повернення культурної цінності. Такі наступні дії можуть мати самостійне доказове значення для підтвердження первинного умислу, хоча не є обов'язковими для констатації вже завершеного привласнення.

Порівняльні моделі витребування культурних цінностей

Порівняльні моделі витребування мають значення не лише для майбутньої реституції, а й для доведення самого факту привласнення, позаяк демонструють, які юридичні ознаки суди визнають достатніми для підтвердження первинного права держави походження на культурну цінність. Закордонна практика виробила інструментарій визнання патримоніальних законів та встановлення належності спірних об'єктів, придатний і для оцінки протиправності їх перереєстрації окупантом. Наведені далі справи слугують не відокремленим реституційним екскурсом, а джерелом критеріїв доказування привласнення.

United States v. Schultz (2003) підтвердила, що суди можуть надавати екстериторіальній дії патримоніальним законам держави походження: торговця єгипетськими старожитностями засудили за змову з метою отримання викрадених цінностей, оскільки за єгипетським Законом № 117 такі предмети належать державі [20]. *Iran v. Barakat Galleries* (2007) розвинула цей підхід в англійському праві: Апеляційний суд визнав право Ірану витребувати незаконно розкопані старожитності, кваліфікувавши вимогу як патримоніальну, а не як спробу примусового виконання іноземного публічного права [18]. *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation* (2022) розкрила колізійний вимір: Верховний Суд США постановив, що в позові проти іноземної держави за Законом про імунітети іноземних суверенів суд застосовує ті самі колізійні правила, що й у спорі з приватною особою [15].

Зіставлення цих моделей із практикою міжнародних судів увиразнює специфіку нерухомої спадщини. Справа *Al Mahdi* у Міжнародному кримінальному суді (2016) стала першою, де умисний напад на культурні цінності був основним обвинуваченням: винного засуджено до дев'яти років позбавлення волі, а ухвалою про відшкодування визначено відповідальність на суму 2,7 млн євро [16]. Практика Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії у справах *Strugar* і *Jokić* щодо обстрілу Старого міста Дубровника підтвердила, що військова необхідність не виправдовує нападів на захищені культурні об'єкти, а командна відповідальність поширюється на тих, хто знав або мав знати про руйнування [16].

Поєднання національної норми статті 438 КК України з міжнародними механізмами дає підстави розглядати кваліфікацію, доказування та витребування не як відокремлені етапи, а як єдиний цикл реагування на привласнення культурної спадщини, у якому належно зафіксований факт незаконної перереєстрації стає підставою як для кримінальної відповідальності, так і для майбутньої реституції [13].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що доказування привласнення культурної спадщини у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів потребує поєднання кримінально-правової кваліфікації з процесуальним встановленням конкретних обставин діяння. Бланкетний характер статті 438 КК України зумовлює необхідність звернення до норм міжнародного гуманітарного права для визначення меж правомірної діяльності держави-окупанта та, відповідно, формування доказової моделі незаконного привласнення.

Привласнення культурної спадщини не обмежується фізичним вилученням об'єкта та може здійснюватися шляхом нормативного, адміністративного чи інституційного встановлення контролю над ним. У зв'язку з цим вирішальне значення має не окремий факт перереєстрації, переміщення чи зміни статусу, а сукупність взаємопов'язаних дій, що дозволяє встановити спрямованість умислу на остаточне позбавлення законного власника контролю та інтеграцію культурного об'єкта до правового й культурного простору держави-окупанта.

Особливістю доказування є те, що значна частина доказової інформації створюється самою окупаційною владою у формі нормативних актів, реєстраційних записів, наказів, музейної документації, фінансових документів і публічних заяв. Водночас встановлення факту привласнення на рівні окупаційної політики не усуває необхідності персоніфікації кримінальної відповідальності шляхом встановлення осіб, які ініціювали, погоджували, санкціонували та забезпечували виконання відповідних рішень.

Привласнення слід вважати завершеним із моменту встановлення фактичного або юридичного контролю над культурною цінністю всупереч вимогам міжнародного гуманітарного права, тому подальше повернення об'єкта або деокупація території не усувають уже вчиненого діяння. Належно сформована під час досудового розслідування доказова база має значення не лише для кримінального переслідування винних осіб, а й для подальшого витребування та реституції незаконно переміщених культурних цінностей.

Література:

1. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення "jus in bello". *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 4 (100). С. 57–74. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/33> (дата звернення: 01.07.2026).
2. Гловко І., Дроздов О., Завтур В., Дроздова О. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Право України*. 2022. № 1. С. 156–189. URL: <https://www.researchgate.net/publication/359521488> (дата звернення: 01.06.2026).
3. Дроздов О. М., Ковтун В. В. Люблянсько-Гаазька конвенція: nudum jus у сфері міжнародного співробітництва чи довгоочікуваний глобальний прорив? Електронне наукове видання. 2024. URL: <https://www.academia.edu/126291071> (дата звернення: 01.07.2026).

4. Збройний конфлікт та захист культурних цінностей. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2024. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zbrojnyj-konflikt-ta-zahyst-kulturnyh-tsinnostej/> (дата звернення: 01.07.2026).
5. Зруйнована культурна спадщина України. Міністерство внутрішніх справ України. 2024. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zruinovana-kulturna-spadshhina-ukrayini> (дата звернення: 01.07.2026).
6. Сховати у Криму вкрадене. Як російська армія знищує культурну спадщину України. Крим.Реалії. 2024. URL: <https://ua.krymr.com/a/yak-risuyaska-armia-znyschuie-kulturnu-spadshhynu-ukrainy/33199087.html> (дата звернення: 01.07.2026).
7. Воєнні злочини проти культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях. *JustTalk*. 2023. URL: <https://justtalk.com.ua/post/voenni-zlochiny-proti-kulturnoi-spadshhini-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah> (дата звернення: 01.07.2026).
8. Гуцалюк М. В., Семенов В. В., Чуприна О. В. OSINT у гібридних конфліктах. *Інформація і право*. 2025. № 4 (55). URL: <https://il.ipri.org.ua/article/download/346497/333915> (дата звернення: 01.07.2026).
9. Росіяни пошкодили 1949 пам'яток культурної спадщини та 2576 об'єктів культурної інфраструктури: Міністерство культури України. 2026. URL: <https://mincult.gov.ua/news/rosiyanu-poshkodyly-1949-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2576-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/> (дата звернення: 30.06.2026).
10. Правове регулювання захисту культурних цінностей в Україні в умовах воєнного стану. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2024. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravove-rehulivannia-zakhystu-kulturnykh-tsinnostei-v-ukraini-v-umovakh-voiennoho-stanu/> (дата звернення: 01.07.2026).
11. Пошкоджені об'єкти культурної спадщини в Україні, верифіковані ЮНЕСКО. UNESCO. 2026. URL: <https://www.unesco.org/uk/ukraine-war/damaged-cultural-sites> (дата звернення: 01.07.2026).
12. Херсонес Таврійський та його хора, стародавнє місто. Велика українська енциклопедія. 2016. URL: https://vue.gov.ua/Херсонес_Таврійський_та_його_хора,_стародавнє_місто (дата звернення: 01.07.2026).
13. Шульга В. О. Проблеми повернення культурних цінностей під час збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 87. Ч. 4. С. 318–323. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/51-2.pdf> (дата звернення: 01.07.2026).
14. Як правильно документувати руйнування культурних цінностей. Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/cases/yak-pravylno-dokumentuvaty-rujnuvannya-kulturnykh-czinnostej/> (дата звернення: 01.07.2026).
15. *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation*, 596 U.S. 107 (2022). Oyez. URL: <https://www.oyez.org/cases/2021/20-1566> (дата звернення: 01.07.2026).
16. Crimes Against Culture: The International Law Framework for Cultural Heritage Destruction and its Limitations. *Harvard International Law Journal*. 2025. URL: <https://journals.law.harvard.edu/ilj/2025/02/crimes-against-culture-the-international-law-framework-for-cultural-heritage-destruction-and-its-limitations/> (дата звернення: 01.07.2026).
17. Policy on Cultural Heritage. Office of the Prosecutor, International Criminal Court. 2021. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf> (дата звернення: 01.06.2026).
18. *Iran v. Barakat Galleries Ltd.* [2007] EWCA Civ 1374. International Foundation for Art Research. URL: https://www.ifar.org/case_summary.php?docid=1241817974 (дата звернення: 01.07.2026).
19. Protection of Cultural Property in Prolonged Military Occupation. Lieber Institute West Point. 2025. URL: <https://lieber.westpoint.edu/protection-cultural-property-prolonged-military-occupation/> (дата звернення: 01.06.2026).
20. *United States v. Schultz*, 333 F.3d 393 (2d Cir. 2003). FindLaw. URL: <https://caselaw.findlaw.com/court/us-2nd-circuit/1456261.html> (дата звернення: 01.07.2026).
21. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція від 18.10.1907. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 01.07.2026).
22. Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту : Конвенція від 14.05.1954. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157 (дата звернення: 01.07.2026).

Dyka S. Features of proving the appropriation of cultural heritage in the context of an international armed conflict

Summary. The article examines the specific features of proving the appropriation of cultural heritage in the context of an international armed conflict. It is argued that the evidentiary specificities of this category of war crimes arise from the need to establish not only the fact of removal of cultural property or its transfer under the control of the occupying power, but also the legal nature and purpose of the relevant actions, their unlawfulness, and the intent to permanently deprive the lawful owner of control over the object and to integrate it into the legal, institutional, or cultural sphere of the occupying power. The significance of the blanket nature of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine for determining the circumstances to be established in criminal proceedings is analysed with due regard to the 1907 Hague Regulations, the 1954 Hague Convention, the Rome Statute of the International Criminal Court, and customary international humanitarian law.

The concept of appropriation in international criminal law is examined, and its significance for constructing an evidentiary model in criminal proceedings is demonstrated. It is substantiated that the appropriation of cultural heritage may be carried out not only through the physical removal of property but also through the establishment of factual or legal control over it, including by means of nationalisation, re-registration, alteration of legal status, changes in administrative subordination, and integration of the object into the cultural sphere of the occupying power. Three forms of appropriation of cultural heritage are identified, together with the categories of evidentiary information characteristic of each. It is demonstrated that the direction of the evidentiary process depends on the form of appropriation: from establishing the circumstances of the actual taking of movable cultural property and its subsequent transfer to examining legislative and administrative decisions through which the legal incorporation of immovable cultural heritage into the system of the occupying power is formalised.

A criterion for distinguishing lawful protective measures from the unlawful appropriation of cultural property is formulated, and the specific features of proving intent to appropriate are identified. It is argued that such intent should be established on the basis of the totality of information concerning the sequence of legislative, administrative, and factual actions, rather than solely on the basis of an individual decision or the physical transfer of an object. The principal sources of evidentiary information are systematised, including legislative and administrative acts of the occupying authorities, registry entries, museum documentation, documents concerning transfer and financing, public statements by officials,

satellite monitoring materials, and open-source information. Particular attention is paid to attributing unlawful acts to specific individuals and identifying the persons who initiated, prepared, approved, authorised, or ensured the implementation of the relevant decisions, as well as establishing their official powers, chains of subordination, and awareness of the nature and consequences of such actions. The procedural significance of determining the point at which appropriation is completed is examined in relation to establishing the temporal scope of proof and identifying the persons involved. It is substantiated that

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

the subsequent return of cultural property or the de-occupation of the territory does not negate the fact of an already completed appropriation, although it changes the conditions for its subsequent proof and restitution.

Key words: cultural heritage, cultural property, proof, criminal proceedings, war crimes, appropriation, international armed conflict, occupied territory.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026